

Miláček bohů

T. G. Masaryk (1850 – 1937)

Ze všech těch stovek, nebo spíš tisíců knih, které o tomto asi největším Čechovi dvacátého století byly napsány, nelze beze zbytku odvodit, jaký byl. Jako všechny silné osobnosti se běžnému hodnocení vymykal. A polarizoval: vzbuzoval lásku, jaká se vidá jen zřídka, a také podivuhodně silnou nenávist. Filosof a morální myslitel, který své ideje převedl do oblasti činů. „Miláček bohů,“ tak zhodnotil Masarykův život jeho německý životopisec Emil Ludwig.

MLÁDÍ A ZRÁNÍ IDEALISTY

V mladších letech žil citově jako na houpačce. Je otázka, jak by se jeho život vyvíjel dál, kdyby se neoženil. Možná že by jinou pevnou oporu vůbec nenašel. Ještě v pětadvaceti totiž romanticky doufal, že se mu životní zárukou stane věda: sám jí bude sloužit a ona se mu odvděčí tím, že vyplní jeho životní čas, takže si on sám nakonec snad ani nevšimne, že zůstal starým mládencem. Když však potkal Charlottu Garrique, pochopil, že tato žena bude lepší kotvou jeho neustálých zmatků než cokoliv jiného. Potřeboval ve své blízkosti charakter, který by byl pevnější, než byl v oné době ten jeho. A ve své ženě ho našel. Byl zvláštním vědcem (navíc profesí sociologem – pozitivistou): skutečnost podle něho tvoří jednak to, co existuje (a co člověk vnímá svými smysly), ale hlavně ono, co je správné (a o čem se lze přesvědčit pouze vnitřním zřením). To, co je hlavní, je vlastně nepoznatelné – přesto to nejsilnější, co lze prožít; člověk schopný bytostného zření vidí úplně jinou skutečnost než ten, kdo tento dar nemá nebo kdo ho odmítá. A zároveň: všechno, co existuje, podléhá etickému hodnocení, blíží se buď dobru, nebo zlu.

V AMERICE JE TO JINAK

Vztah k ženě ho nabil idealismem, který potřeboval, aby se v životě mohl chovat realisticky. Aby přežil hrůzy monotónní každodennosti, hleděl přes hlavy lidí. A díky své ženě také brzy, už v sedmadvaceti letech, pro sebe objevil Ameriku. Při pohledu na tamní demokracii, fungující v praxi, užasl stejně jako půl století před ním Tocqueille. Rozdíl proti střední Evropě bil do očí: protestanti, kteří do Ameriky po staletí přicházeli z Evropy, tvořili od počátku obce, které spravovaly věci veřejné a zároveň byly komunitami věřících. Politika nejenže v nich splývala s náboženstvím, ale zároveň se každodenně a plynule rodila zdola, z hlavy každého příslušníka obce, který věřil v Boha a zároveň nesl veřejnou odpovědnost. I ten nejobyčejnější nositel moci, třeba šerif v malém venkovském městě, kromě toho, že držel moc a rozhodoval o osudech lidí, měl právo na mravní posouzení jejich činů – právě v něm dokonce spočíval jeho hlavní úkol, jehož splnění veřejnost očekávala a vyžadovala.

Výkon moci v Americe nebyl myslitelný bez mravního verdiktu o věci. Každý nositel moci tam byl zároveň trochu kazatelem. Vzdálenost mezi vládcem a ovládaným, v Evropě tak hrozivá, zde v jistém smyslu neexistovala. Masaryk si v Americe uvědomil, že pokud se kdy kde podařilo uskutečnit antický ideál „vlády lidu“, má ho před očima.

Ačkoliv jenom málokdo v českém veřejném životě udržoval tolik sociálních kontaktů jako on, považoval se za uzavřeného. Člověk, který celý život řečnil, se až do smrti zcela nezbavil trémy, kdykoli měl pronést veřejný projev. Zároveň uměl být velmi tvrdý, způsobem, který občas zaskočil i nejbližší přátele. Víra v Prozřetelnost, která nad ním za všech okolností drží ochrannou ruku, spolu s nečesky vyvinutým smyslem pro pravdu ho často vhněly do situací, kdy se ocital v opozici vůči většině národa. Jeho „rukopisný“ spor měl v roce 1886 tak ostrý nástup a průběh nejen pro závažnost projednávaného tématu, ale i vzhledem k „taktice“, jakou Masaryk zvolil. Protivníci, které ve svém počátečním článku napadl, ho vnímali jako útočníka, jenž se jim vysmívá a chce je zlikvidovat, Není vyloučeno, že kdyby Masaryk v té době postupoval o něco taktičtěji, dosáhl by cíle bez tolika lidských „ztrát“ na obou stranách.

Ještě větší společenské samoty Masaryk okusil, když se v roce 1899 zastal žida Hilsnera před obviněním z rituální vraždy. Učinil tak spíš instinktivně než po chladné rozumové úvaze, ve které by dopředu kalkuloval veškerá možná budoucí pro a proti. Kampaň, jakou proti němu zahájili jeho studenti na univerzitě s podporou tisku, do té doby v českých zemích nikdo nezažil. Masaryk sice později tvrdil, že se ho nenávidí Čechů nedotkla, pravda však je, že od rozhodnutí odstěhovat se i s rodinou do Spojených států, manželčiny vlasti, ho v té době dělil jen krůček.

VE STRANĚ PROFESORŮ

Logicky se brzy dostala na přetřes otázka Masarykova vstupu do politiky. Počátkem devadesátých let se zdálo, že by „realistická“ zásadovost mohla obrodit dokonce mladočeskou stranu: Kaizl a Kramář do ní vstoupili, Masaryk se za mladočechy dal zvolit do vídeňského i pražského sněmu. Strana se však ukázala mnohem méně tělesem, než si Masaryk sám představoval, a tak se po dvou letech obou mandátů vzdal.

NEJOSAMĚLEJŠÍ V NÁRODĚ

Vybojované a vyhrané kampaně tak učinily z Masaryka paradoxně jednoho z vnitřně nejosamělejších mužů v národě. Od roku 1900 do začátku světové války, kdy stál v čele samostatné realistické strany, a kromě jiného i sedm let poslancoval v říšské radě, s ní vybojoval mnohá Pyrrhova vítězství. Pokud mu přinesla také nějakou výhodu, pak tu, že ho posílila pro další, a ještě těžší zápasy, které měly přijít. Jeho štěstím bylo, že to hlavní, o čem mu v životě šlo, mohl uskutečňovat nezávisle na průběhu a výsledcích politického boje: uskutečňovat sebe sama v každodenním mravním zápase bylo možné, ať se jeho nebo dalším stranám vedlo jakkoliv.

Vytvořit stát mohl jenom člověk jako Masaryk: nekonečně vitální, schopný upnout všechny síly k jedné myšlence a jít pak za ní se zanícením náboženského vizionáře. Svět mu přál, neboť pochopil, že „jeho“ legionáři, nebojují jen za svobodu vlastního národa, ale za rozšíření svobody a rovnoprávnosti po celém světě. To Masarykovi nebránilo využívat mimořádně pragmaticky všechny vymoženosti moderní doby; ve své době (za války) byl asi nejschopnějším politickým propagandistou na světě. Když se mu pak jeho velké dílo zdařilo a stát vznikl, zrodila se i otázka, kolik z prezidentova mravního idealismu se při jeho výstavbě podaří uplatnit. Brzy se ukázalo, že toho bude méně, než v kolik Masaryk doufal ještě v prosinci 1918, při návratu z exilu do vlasti.

NÁROD SI ŽÁDÁ TATÍČKŮV KULT

Kdyby bylo po jeho, začal by se formovat politický československý národ, který by vedle „větve“ české a slovenské zahrnul i obyvatelstvo německé, maďarské a podkarpatoruské, s tím, že všichni jejich příslušníci by si jako jednotlivci i jako části národnostních celků byli rovni. Masaryk před svým návratem domů a několikrát ještě těsně poté mluvil a psal o tom, že jeho vzorem jsou Spojené státy, případně Švýcarsko, o jejichž vzorně vytvořených politických národech, žijících ve vnitřní shodě, nebylo pochyb. Právě tak nebylo pochyb o tom, že Masaryk míní tento záměr vážně – jako bytostnou, nikoli jen

odporovanou a k napodobení určenou záležitostí.

Skutečnost doma i v širší Evropě však byla jiná, nacionální řevnivost určovala situaci, a Masaryk byl brzy nucen svůj ideální koncept opustit. Přes velkou vůli „jeho“ Československo nikdy nedosáhlo stavu, kdy by v něm všechny národnosti žily v plné shodě a směřovaly k témuž politickému cíli. Země byla naopak prostorem, kde bujely síly odstředivé – ve dvacátých letech skrytě a ve třicátých stále zjevněji. Ukazovalo se, že Češi budou rádi, udrží-li pod střechou svého politického národa aspoň Slováky – na konci třicátých let se však nepodařilo ani to.

Že se v Československu nepodařilo vybudovat politický národ, muselo Masaryka naplňovat nesmírným zklamáním – na kterém nic neměnilo, že o něm z pochopitelných politických příčin nikdy nemluvil. Skutečnost si podrobila vizi. Od začátku až do konce první republiky zůstalo i mezi Čechy příliš mnoho lidí, kteří si vládnutí neuměli představit jinak než jako poroučení jedněch druhým.

Masarykova síla tkvěla v tom, že duchovní velikost dokázal sladit se svou lidskostí. Nebylo v něm nic titánského, dokonce si sám z „titánství“ dělal legraci. Jak se však ukázalo, publikum v něm chtělo vidět všechno, jen ne normálního člověka – protože kdyby se ukázalo, že je normálním člověkem, platily by masarykovské závazky pro všechny lidi. Jeho vyzdvižení na piedestal se i tyto mravní požadavky vznesly od lidí pryč, kamsi daleko do nebe. Zůstal kult – výsledek nikoli zájmu, ale duchovní lhostejnosti.

Oslovení „tatičku“ nakonec od legionářů převzali děti, které při Masarykových početných cestách republikou tvořily část jeho uvítacích výborů. Noviny pak mohly líčit scény jako tu, jež se odehrála při prezidentské návštěvě Hlučína v roce 1924; místní chlapec tam hlavu státu přivítal slovy: „Předrahý tatičku! Nejmenší záček mateřské školy tě prosí, abys pohlédl do jeho očí, abys viděl, jak září radostí, že tě vidí a může přivítat v hlučínském kraji.“ Prezident mu odpověděl: „Nazdar.“

Instituce, kterou stvořil, to nejlepší z něho pohltila. Kromě všech pohádkových epitet tak jeho velký životní příběh povzbuzuje k přemýšlení i o mýtu starším, než jsou ony pohádkové – vlastně o nejklassičtějším mýtu evropské literatury. Čím opravdověji budeš a čím víc se v životě budeš snažit, tím spíš se ti může stát, že bohové, slepí k tvému pozemskému osudu a pachtění, si s tvým upřímným úsilím pohrají podle svého, milý Oidipe.

Zdroj: Pavel Kosatík, Čeští Demokráté, Mladá fronta, 2010